

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

© 2019 МОСТОВА А. Д.

УДК 338.439
JEL Classification: Q18

Мостова А. Д.

Інституційне забезпечення продовольчої безпеки держави

Метою статті є дослідження інституційної основи забезпечення продовольчої безпеки держави, систематизація основних проблем і розробка стратегічних напрямів удосконалення. На основі наукових праць запропоновано визначення інституцій та інститутів продовольчої безпеки. Основні інститути, що забезпечують функціонування механізму гарантування державної продовольчої безпеки, запропоновано визначити як інститути: ринкових механізмів і ринкового ціноутворення; соціальних стандартів і макроекономічних індикаторів; технічного регулювання, сертифікації, безпечності і якості продукції; товарних і фінансових інтервенцій, продовольчого резерву; державної аграрної політики та заходів підтримки товаровиробників; інфраструктури аграрного та продовольчого ринку; методів і інструментів стратегічного планування; інформаційного забезпечення продовольчої безпеки; правового забезпечення продовольчої безпеки. Розглянуто та систематизовано інституції продовольчої безпеки відповідно до стратегічного рівня, на якому зосереджено механізми формування стратегії продовольчої безпеки, та тактичного рівня, на якому зосереджено механізми реалізації, координації та моніторингу стратегії продовольчої безпеки. Досліджено специфіку ключових інституцій, що контролюють і відповідають за окремі складові гарантування продовольчої безпеки, зокрема, формування стратегічних напрямів державної аграрної політики з питань цінового, технічного регулювання, публічних закупівель, розвитку аграрного сектора економіки та напрямів підтримки вітчизняного товаровиробника, розвитку сільських територій, безпечності та якості харчової продукції, захисту прав споживачів, формування продовольчого резерву, координації та контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері продовольчої безпеки відповідно до сучасної кон'юнктури продовольчих ринків. Визначено основні стратегічні пріоритети вдосконалення інституційного забезпечення продовольчої безпеки України. Основними напрямками подальших досліджень має бути розробка заходів і рекомендацій з удосконалення державної аграрної політики.

Ключові слова: продовольча безпека, стратегія продовольчої безпеки, інституційне забезпечення.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-3-68-76>

Рис.: 1. Бібл.: 23.

Мостова Анастасія Дмитрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра міжнародного маркетингу, Університет імені Альфреда Нобеля (вул. Січеславська Набережна, 18, Дніпро, 49000, Україна)

E-mail: a.mostovaya@duan.edu.ua

УДК 338.439
JEL Classification: Q18UDC 338.439
JEL Classification: Q18**Мостовая А. Д. Институциональное обеспечение продовольственной безопасности государства**

Целью статьи является исследование институциональной основы обеспечения продовольственной безопасности государства, систематизация основных проблем и разработка стратегических направлений совершенствования. На основе научных трудов предложено определение институций и институтов продовольственной безопасности. Основные институты, обеспечивающие функционирование механизма обеспечения государственной продовольственной безопасности, предложено определить как институты: рыночных механизмов и рыночного ценообразования; социальных стандартов и макроекономических индикаторов; технического регулирования, сертификации, безопасности и качества продукции; товарных и финансовых интервенций, продовольственного резерва; государственной аграрной политики и мер поддержки товаропроизводителей; инфраструктуры аграрного и продовольственного рынка; методов и инструментов стратегического планирования; информационного обеспечения продовольственной безопасности; правового обеспечения продовольственной безопасности. Рассмотрены и систематизированы институты продовольственной безопасности в соответствии со стратегическим уровнем, на котором сосредоточены механизмы формирования стратегии продовольственной безопасности, и тактическим уровнем, на котором предусмотрены механизмы реализации, координации и мониторинга стратегии продовольственной безопасности. Исследована специфика ключевых институтов продо-

Mostova A. D. The Institutional Framework for National Food Security

The aim of the article is to study the institutional framework for ensuring national food security, systematize its main problems and develop strategic directions for its improvement. Based on the analysis of scientific papers, a definition of institutions and institutes for food security is proposed. It is proposed to define the main institutions that facilitate the functioning of the mechanism for ensuring national food security as institutions for: market mechanisms and market pricing; social standards and macroeconomic indicators; technical regulation, certification, safety and product quality; commodity and financial interventions, food reserve; national agrarian policy and measures to support producers; infrastructure of the agricultural and food market; methods and tools of strategic planning; food security information; legal support for food security. Food security institutions are reviewed and systematized in accordance with the strategic level, at which the mechanisms for shaping the food security strategy are concentrated, and the tactical level, at which the mechanisms for implementing, coordinating and monitoring food security strategies are provided. The article considers the specifics of key food security institutions that exercise control over and are responsible for the formation of strategic directions of the state agricultural policy on issues of price, technical regulation, public procurement, development of the agricultural sector of the economy and areas of support for domestic producers, rural development, food safety and quality, consumer protection, formation of food reserves, coordination of and control over the activities of government bodies in the field of food security in accordance with the current state

вольственной безопасности, контролирующих и ответственных за формирование стратегических направлений государственной аграрной политики по вопросам ценового, технического регулирования, публичных закупок, развития аграрного сектора экономики и направлений поддержки отечественного товаропроизводителя, развития сельских территорий, безопасности и качества пищевой продукции, защиты прав потребителей, формирования продовольственного резерва, координации и контроля за деятельностью органов государственной власти в сфере продовольственной безопасности в соответствии с современной конъюнктуры продовольственных рынков. Определены основные стратегические приоритеты совершенствования институционального обеспечения продовольственной безопасности Украины. Основными направлениями дальнейших исследований должна быть разработка мероприятий и рекомендаций по совершенствованию государственной аграрной политики.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, стратегия продовольственной безопасности, институциональное обеспечение.

Рис.: 1. Библ.: 23.

Мостовая Анастасия Дмитриевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра международного маркетинга, Университет имени Альфреда Нобеля (ул. Сичеславская Набережная, 18, Днепр, 49000, Украина)

E-mail: a.mostovaya@duan.edu.ua

Вступ. Необхідною умовою формування конкурентоспроможної національної економіки є гарантування продовольчої безпеки держави, що, своєю чергою, неможливе без належної інституційної основи сталого розвитку аграрного сектора та державної аграрної політики. Держава з високоефективною аграрною економікою та системою продовольчого забезпечення має необхідні передумови для формування продовольчої незалежності й експортного потенціалу. Стратегічні пріоритети держави при цьому повинні бути спрямовані на гарантування продовольчої безпеки населення в умовах глобальних викликів і загроз.

Таким чином, найбільш гострими проблемами, що перешкоджають формуванню стратегії продовольчої безпеки, є недосконалість інституційної основи, що не дозволяє повноцінно реалізувати потенціал держави у сфері забезпечення продовольчої безпеки. Одночасно із незавершеністю взаємодії інституцій та інститутів, фінансового, інформаційного, правового забезпечення постають перешкоди на шляху розвитку аграрного сектора економіки й окремих галузей сільського господарства, проведення державної аграрної політики, техніко-технологічної модернізації аграрного сектора, його переорієнтації на інвестиційно-інноваційні засади розвитку. Гальмується процес створення результативної системи державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, гармонізації вітчизняних норм і стандартів сертифікації сільськогосподарської продукції з діючими вимогами країн – членів Європейського Союзу. Крім цього, ускладнюється лобювання інтересів аграрного сектора України на європейському аграрному ринку та реалізація ефективної політики протекціонізму в умовах лібералізації торгівлі з країнами ЄС [3].

Проблемним є те, що на законодавчому рівні й досі не закріплено інституту державного інтервенційного агента. Посилення ризиків продовольчої безпеки пов'язано також із недосконалістю роботи державного інтервенційно-

of food markets. The main strategic priorities for improving the institutional support for food security in Ukraine are identified. The main directions for further research should be the development of measures and recommendations for improving the state agrarian policy.

Keywords: food security, food security strategy, institutional support.

Fig.: 1. Bibl.: 23.

Mostova Anastasiia D. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of International Marketing, Alfred Nobel University (18 Sicheslavskva Naberezhna Str., Dnipro, 49000, Ukraine)

E-mail: a.mostovaya@duan.edu.ua

го фонду та відсутністю ефективної практики проведення товарних і фінансових інтервенцій на аграрному ринку [3]. Таким чином, актуальним завданням є дослідження інституційного забезпечення продовольчої безпеки, систематизація наявних проблем і розробка заходів щодо його вдосконалення.

Дослідження питань формування та реалізації державної політики у сфері гарантування продовольчої безпеки проводилося такими вченими, як В. І. Власов [5], О. І. Гойчук [6], К. П. Голюкова [13], Я. Л. Желай [12], С.М.Кваша, М.А.Лисак [14], Л.Ф.Міляр [20], В.О.Олійник [9], Б. Й. Пасхавер [8], П. Т. Саблук [7, 14], О. В. Скидан [10], О. Б. Тарасюк [11], В. М. Трегобчук [16], О. О. Шевченко [15] та ін.

Питання інституційного забезпечення аграрного ринку та продовольчої безпеки досліджували Я. В. Алексеева [17], О. В. Скидан [10], О. Г. Шпикуляк [1], А. Ю. Фролов [21] та ін. Однак наявні наукові праці неповною мірою розкривають особливості інституційної основи продовольчої безпеки у контексті формування стратегії та її реалізації. Тому подальшого розвитку потребує вивчення актуальних питань інституційного забезпечення продовольчої безпеки України та формування стратегічних напрямів державної аграрної політики для гарантування продовольчої безпеки.

Метою статті є дослідження інституційного забезпечення продовольчої безпеки держави, виявлення основних проблем і розробка напрямів удосконалення.

Гарантування продовольчої безпеки держави потребує відповідної інституційної основи, яка дозволяє створити необхідні механізми й інструменти державної аграрної політики, а також формування стратегії продовольчої безпеки, що потребує узгодженості між учасниками системи забезпечення продовольчої безпеки та координації їх дій під час реалізації практичних заходів з чіткими механізма-

ми їх реалізації та джерелами фінансування. Перейдемо до дослідження інститутів та інституцій, які супроводжують формування механізму забезпечення продовольчої безпеки держави.

Американський вчений Д. Норт визначає інституції як створені суспільством «правила гри», або формальні та неформальні обмеження, норми, не пов'язані з індивідами й організаціями [2, с. 17]. Д. Норт обґрунтовує концептуальну відмінність «правил гри» – інституцій, від «учасників, гравців, суб'єктів» – інститутів.

На думку О. Шпикуляка, правила необхідні для того, щоб їх дотримуватися, а організації є результатом консолідації правил для досягнення мети, тобто формування інституту. Не можна ототожнювати організацію з інститутом. Інституції (принципи, правила, традиції, ментальність) у ринковому механізмі, суспільному розвитку набувають форми інститутів (конкуренція, закон, власність, організація, установа тощо) [1, с. 17]. Організація є механізмом взаємодії, зв'язуючою ланкою між інститутом та інституцією.

Визначимо *інститут продовольчої безпеки* як створену суспільством, індивідом, державою інституційну структуру, організаційно-економічну систему, механізм, набір інструментів, які забезпечують формування механізму продовольчої безпеки. Під *інституцією продовольчої безпеки* слід розуміти державні та ринкові стійкі «правила поведінки та регулювання», які створюють умови, встановлюють напрямки взаємодії, розвитку відносин суб'єктів гарантування продовольчої безпеки (інститутів) та створюють умови для ефективної взаємодії, координації і моніторингу в процесі реалізації стратегії продовольчої безпеки.

Інституційний базис гарантування продовольчої безпеки держави наведемо у вигляді схеми на рис. 1.

Система інститутів, які забезпечують функціонування механізму гарантування продовольчої безпеки, містить такі основні елементи:

- інститут ринкових механізмів і ринкового ціноутворення, який охоплює процеси формування цін на сільськогосподарську продукцію та продовольство на внутрішньому та зовнішніх ринках на основі попиту та пропозиції;
- інститут соціальних стандартів і макроекономічних індикаторів, зосереджений на соціальній складовій гарантування продовольчої безпеки, зокрема, встановленні напрямів і обсягів державної соціальної підтримки населення та формуванні системи індикаторів, пов'язаних із реалізацією заходів із забезпечення економічної доступності продовольства для населення та високого рівня життя в країні;
- інститут технічного регулювання, сертифікації, безпечності і якості продукції дозволяє сформувати систему основних вимог, заходів та інструментів у сфері забезпечення якості і безпечності продуктів харчування, регулювання діяльності операторів аграрного ринку, інспекційних заходів, об'єктів регулювання для цілей імпорту, експорту та реекспорту;
- інститут товарних і фінансових інтервенцій, продовольчого резерву охоплює завдання цінового регулювання, планування та використання стратегічних державних запасів продовольства та сільськогосподарської продукції;
- інститут державної аграрної політики та заходів підтримки товаровиробників зосереджений на створенні та реалізації ефективної системи механізмів, заходів, інструментів державної підтримки товаровиробників шляхом фінансування, митного і тарифного регулювання, розвитку галузей сільського господарства, цінового регулювання;
- інститут інфраструктури аграрного та продовольчого ринку дозволяє створювати та підтримувати функціонування системи логістики і ринкової інфраструктури, механізми регулювання діяльності ринкових посередників;
- інститут методів і інструментів стратегічного планування охоплює, зокрема, методичні засади формування і реалізації стратегії продовольчої безпеки із застосуванням збалансованої системи показників, розробки стратегічних карт, методів і методик оцінки стану і тенденцій продовольчої безпеки, ризиків і загроз;
- інститут інформаційного забезпечення продовольчої безпеки визначає суб'єктів, задіяних у процесі гарантування продовольчої безпеки, та інформаційні потоки між ними, інформаційну базу для оцінки стану і тенденцій продовольчої безпеки, ризиків і загроз з метою формування стратегії продовольчої безпеки, визначення стратегічних заходів і відповідальних за їх виконання, проведення моніторингу та контролю реалізації стратегії та оцінки ефективності розроблених стратегічних заходів;
- інститут правового забезпечення продовольчої безпеки, у складі якого функціонують правові норми – загальні і спеціальні закони та підзаконні акти, що регулюють основні завдання: гарантування достатнього продовольчого забезпечення для кожного громадянина; формування ефективного, соціально спрямованого аграрного сектора економіки; методичні підходи до оцінки стану та загроз продовольчій безпеці; забезпечення достатності споживання та економічної доступності продуктів харчування; сталий розвиток аграрного сектора економіки; якість і безпечність харчової продукції; підтримка аграрного виробництва та регулювання аграрного ринку; регулювання продовольчого резерву України.

Дослідження основних інституцій гарантування продовольчої безпеки та їх взаємодії з інститутами почнемо зі *стратегічного рівня*, на якому зосереджено механізми формування стратегії продовольчої безпеки.

На *загальнодержавному рівні* гарантом продовольчої безпеки держави є Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України, Президент України, Рада національної безпеки і оборони України, міністерства, відповідальні за окремі аспекти продовольчої безпеки (Міністерство охорони

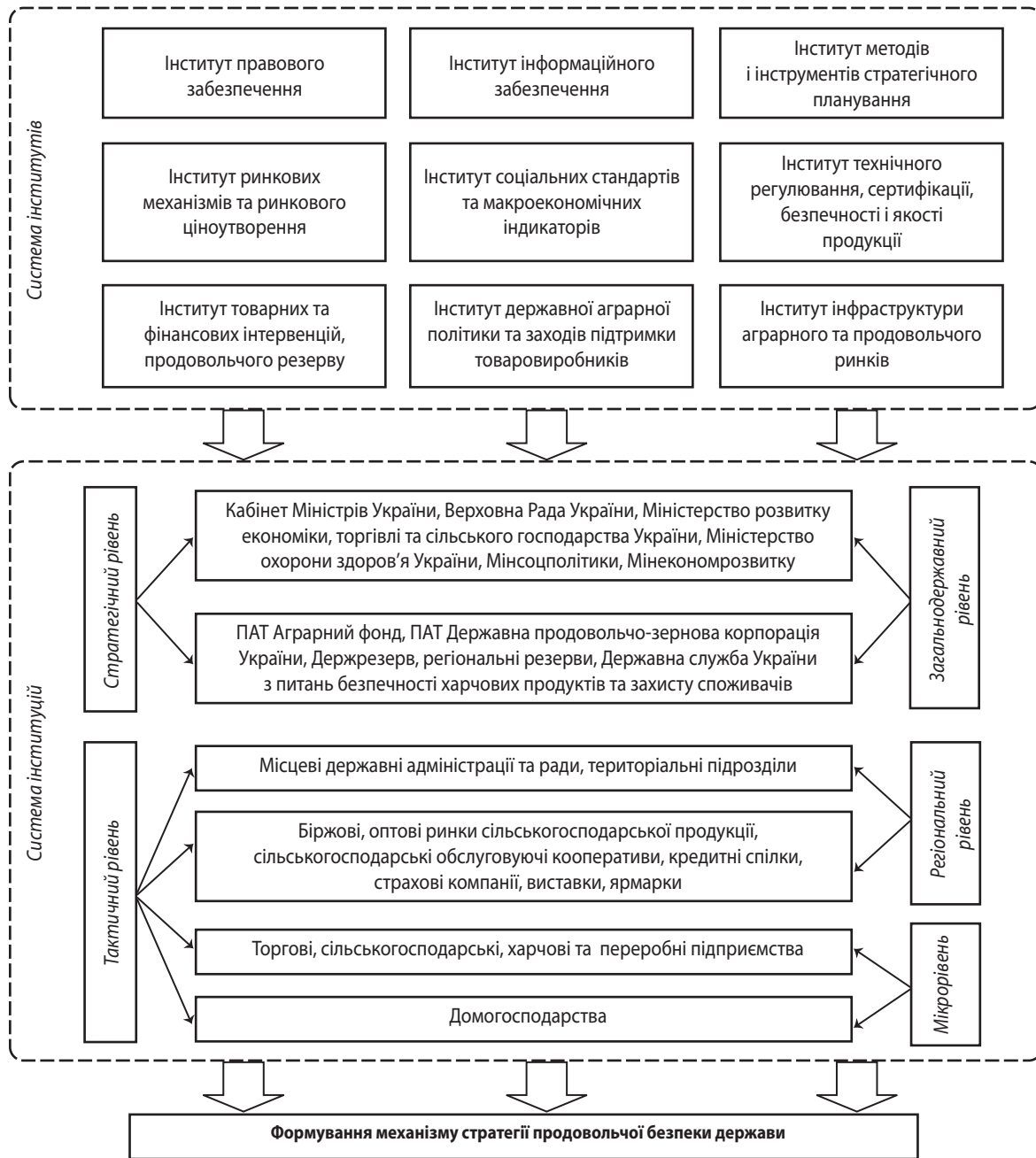

Рис. 1. Інституційний базис гарантування продовольчої безпеки держави

Джерело: розроблено автором

здоров'я України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства України).

Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства України вирішує стратегічні питання формування державної політики у сфері міжнародної торгівлі, зовнішньоекономічних зв'язків та європейської інтеграції, безпеки та якості продовольства, розвитку сільських територій, захисту прав споживачів, цінового регулювання і контролю, технічного регулювання, публічних закупівель. У переліку завдань Міністерства щодо гарантування продовольчої безпеки – створення та моніторинг балансів попиту і пропозиції основних видів продовольства,

розробка стратегій та державних цільових програм [17, с. 240]. Головними завданнями також є: імплементація вимог СОТ за ЗВТ до національного законодавства; формування стратегічних напрямів державної політики в аграрній сфері, пов'язаних із гарантуванням продовольчої безпеки; координація та контроль за діяльністю органів виконавчої влади у продовольчій сфері відповідно до сучасної ринкової кон'юнктури; розвиток аграрного сектора економіки та напрямів підтримки вітчизняного товаровиробника; регулювання питань формування державного стратегічного продовольчого запасу [17, с. 241].

Міністерство охорони здоров'я України координує роботу органів виконавчої влади з питань безпеки та

якості продовольства; затверджує переліки продуктів харчування, які мають високий і низький ризик для здоров'я людей. У контексті забезпечення продовольчої безпеки інституція обґрунтовує оптимальні норми споживання продовольства, затверджує обов'язкові параметри безпечності продуктів харчування та інших об'єктів санітарних заходів, вимоги до якості продуктів харчування, формує правила їх виробництва з метою захисту здоров'я населення.

Мінсоцполітики забезпечує реалізацію соціальної складової гарантування продовольчої безпеки, зокрема, визначає розмір прожиткового мінімуму на одну особу на місяць та погоджує його з показниками державного бюджету з урахуванням прогнозного індексу споживчих цін. Визначає інші макроіндикатори, важливі для формування ефективної соціальної політики та рівня життя населення (межа малозабезпеченості; мінімальний споживчий бюджет; вартість продовольчого кошика; рівень мінімальної зарплати; мінімальна пенсія, мінімальна стипендія, розмір соціальних допомог тощо), складає споживчий кошик для громадян, розробляє основні напрямки соціальної політики вразливим верствам населення.

Компетентні органи та організації, що контролюють і відповідають за окремі складові гарантування продовольчої безпеки – ПАТ «Аграрний фонд», ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України» (ПАТ ДПЗКУ), Державне агентство резерву України (Держрезерв), регіональні резерви, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів.

ПАТ «ДПЗКУ» реалізує державну політику щодо підвищення конкурентоспроможності України на світовому ринку зерна шляхом гарантування взятих на себе зобов'язань, забезпечення високого попиту на українську аграрну продукцію за рахунок розширення ринків збуту й ефективної логістичної інфраструктури [18, с. 19]. Основними завданнями корпорації є: реалізація міждержавних і міжурядових угод з постачання сільськогосподарської продукції; приймання, зберігання, обробка та відвантаження зерна; виробництво борошно-круп'яної і кормової продукції; транспортування та портова перевалка зерна й олійних культур; закупівля та експорт зерна і продуктів його переробки [17, с. 240].

Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів і захисту споживачів бере участь у розробці заходів з розвитку ринкової інфраструктури, проводить моніторинг аграрного і продовольчого ринків, контролює дотримання стандартів, технічних умов при перевезенні, зберіганні, виробництві, переробці продовольства, забезпечення його якості, проводить експертизу виробництва продовольства; співпрацює з міжнародними організаціями у сфері гарантування продовольчої безпеки; бере участь у розробці стратегій та державних цільових програм продовольчої безпеки, розвитку аграрного сектора, підтримці вітчизняного товаровиробника, формуванні державного стратегічного продовольчого запасу [17, с. 241].

З метою запобігання різкому коливанню цін на продовольство та підтримки сільськогосподарських товаровиробників в Україні продовольчу безпеку гарантують такі учасники, як ПАТ «Аграрний фонд», Державне агентство резерву України, регіональні резерви.

Держрезерв проводить державну політику щодо створення матеріального резерву, включаючи резерви сільськогосподарської та продовольчої продукції. До завдань Держрезерву у контексті забезпечення продовольчої безпеки входять: управління державним резервом аграрної продукції та продовольства; планування постачань до резерву відповідно до затверджених Кабінетом Міністрів України рівнів накопичення; вибір постачальників аграрної та продовольчої продукції для укладення з ними державних контрактів (договорів); облік запасів і руху аграрної та продовольчої продукції; підготовка звітів іншим державним органам; управління діяльністю підприємств, установ та організацій, підзвітних Держрезерву, щодо створення, розміщення, зберігання, використання та поповнення запасів аграрної продукції та продовольства, дотримання нормативних вимог до їх зберігання. За рахунок закупівлі аграрної продукції та продовольства у товаровиробників до Держрезерву частково врегульовувалося питання надмірної пропозиції та знецінення вартості об'єктів регулювання.

Важливим інструментом створення продовольчих резервів держави є План Міністерства аграрної політики та продовольства України з реалізації Плану заходів щодо Програми діяльності Кабінету Міністрів України на виконання Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затверджений у 2015 році [19]. Відповідно до цього плану обмеження експорту поступово має трансформуватися в створення державного мобілізаційного продовольчого резерву.

У правовому забезпеченні передбачено прийняття нової редакції Закону України «Про державний матеріальний резерв» та розробку з метою подання до Кабміну проекту закону «Про основні засади продовольчої безпеки України» [18].

Далі розглянемо *тактичний рівень продовольчої безпеки*, на якому зосереджено механізми реалізації, координації та моніторингу стратегії продовольчої безпеки. На цьому рівні функціонування відповідних інституцій у сфері забезпечення продовольчої безпеки пов'язано з проведенням моніторингу ринкової кон'юнктури, товарних і фінансових інтервенцій, реалізацією аграрної політики, механізмів державної підтримки товаровиробників.

Місцеві державні адміністрації та ради, територіальні підрозділи реалізують державну політику у сфері продовольчої безпеки на регіональному рівні, визначають механізми формування і розподілу продовольства, стабільне продовольче забезпечення населення регіону відповідно до затверджених норм. Ці інституції реалізують державні стратегії та цільові програми продовольчої безпеки, розвитку аграрного сектора; координують роботу підприємств, установ та організацій у сфері продовольчої безпеки на територіальному рівні; розробляють регіональні стратегії та цільові програми, заходи, спрямовані на підтримання регіональної продовольчої безпеки; відповідають за формування регіонального стратегічного продовольчого запасу. Таким чином, регіональні резерви є стабілізуючим інструментом для регіону.

Функціонування інституту товарних і фінансових інтервенцій, продовольчого резерву забезпечується ді-

яльністю ПАТ «Аграрний фонд». Інституція забезпечує стабільність цін на аграрному та продовольчому ринку шляхом здійснення інтервенційних заходів та ефективну цінову політику в аграрному секторі. Для гарантування продовольчої безпеки ПАТ «Аграрний фонд» створює резерви по окремих позиціях об'єктів державного цінового регулювання, тобто тих видів сільськогосподарської та продовольчої продукції, на які буде спрямована державна підтримка (у відсотках до обсягів річного внутрішнього споживання) [22].

Відповідно до Закону України від 04.07.2002 № 37 «Про зерно та ринок зерна в Україні» державна політика у сфері розвитку ринку зерна як ключового напрямку аграрного сектора економіки потребує створення економічних, правових та організаційних умов ефективного виробництва і формування стабільного ринку зерна для поповнення внутрішніх резервів держави, стимулювання експорту. Згідно із Законом України від 24.06.2004 № 1877 «Про державну підтримку сільського господарства України» розвиток аграрного ринку, стимулювання виробництва аграрної продукції та гарантування продовольчої безпеки потребує узгодженої та ефективної бюджетної, кредитної, цінової, страхової, регуляторної політики, визначення об'єктів державного цінового регулювання [18, с. 20].

Основною метою ПАТ «Аграрний фонд» є забезпечення рівноваги на аграрних і продовольчих ринках, задоволення потреб населення у продовольстві, забезпечення продовольчої незалежності держави, попередження зростання цін на ринках об'єктів державного цінового регулювання. Установа формує державний інтервенційний фонд – державний резерв окремих видів аграрної продукції, який повинен гарантувати продовольчу безпеку держави [18, с. 21].

Інститут ринкових механізмів і ринкового ціноутворення нерозривно взаємопов'язаний з інститутом товарних і фінансових інтервенцій, продовольчого резерву. Для уникнення нестабільності на аграрних і продовольчих ринках і встановлення надмірно високих та низьких цін відповідно до Закону України від 24.06.2004 № 1877-IV «Про державну підтримку сільського господарства» проводяться товарні та фінансові інтервенції в обсягах, що дозволяють зафіксувати ціну рівноваги на аграрну продукцію на рівні, не меншому мінімальної та не вищому максимальної закупівельної інтервенційної ціни. Підставою для проведення товарної інтервенції є перевищення ціни попиту на умовах споту або форварду протягом однієї торгової сесії в межах від 5 до 20 % від найвищої закупівельної інтервенційної ціни. Розмір товарної інтервенції має бути достатнім для встановлення ціни рівноваги, не вищої за найвищу інтервенційну ціну. При перевищенні ціни більше, ніж 20 %, ПАТ «Аграрний фонд» призупиняє торгівлю на поточній біржовій сесії та консультується з учасниками біржового ринку.

При зниженні ринкової кон'юнктури ПАТ «Аграрний фонд» проводить фінансову інтервенцію, закуповуючи аграрну продукцію за умови зниження спотових цін на організованому аграрному ринку до рівня, нижчого за мінімальну закупівельну інтервенційну ціну. Метою є досягнення цінової рівноваги, у тому числі за допомогою придбання товарних деривативів.

Для товаровиробників і для стабільного функціонування продовольчого ринку мінімальні інтервенційні ціни повинні бути економічно обґрунтованими. Тому при їх визначенні враховуються середньогалузева нормативна виробнича собівартість одиниці продукції, мінімальний рівень рентабельності (не менше 10 %), ринкова кон'юнктура. Обидва види інтервенційних цін встановлюються єдиними для всієї території України і не змінюються протягом періоду державного регулювання (за виключенням радикальних змін ринкової кон'юнктури).

Фінансові інтервенції проводяться у випадку, коли ціна пропозиції аграрної продукції на умовах споту або форварду протягом однієї торгової сесії є меншою, ніж встановлена мінімальна інтервенційна ціна, на 5–20 % її значення. Розмір фінансової інтервенції ПАТ «Аграрний фонд» має бути достатнім для встановлення ціни рівноваги на рівні, не меншому мінімальної інтервенційної ціни. При більш ніж 20 %-вому перевищенні ПАТ «Аграрний фонд» призупиняє торгівлю і консультується з учасниками біржового ринку.

Слід зазначити, що ПАТ «Аграрний фонд» в умовах перевищення обсягів виробництва зерна над обсягом споживання не виконує покладену на нього функцію інтервенцій на ринку зерна. Інтервенційні закупівлі не вирішують проблему надлишкової пропозиції товарного зерна. Враховуючи викладене, актуальним є приєднання України до формування Світового продовольчого фонду ФАО ООН та продовольчих фондів ЄС [18, с. 20].

Держава за допомогою ПАТ «Аграрний фонд» регулює ціни на окремі види сільськогосподарської продукції та продовольства на організованому аграрному ринку та формує продовольчий резерв шляхом таких інструментів:

- мінімальні закупівельні ціни на сільськогосподарську та продовольчу продукцію на рівні, що забезпечує мінімальну дохідність товаровиробнику;
- максимальні закупівельні ціни на сільськогосподарську та продовольчу продукцію з метою запобігання зростання цін виробників у розмірі, більшому за загальний індекс споживчих цін на товари і послуги в країні;
- товарні інтервенції шляхом продажу (поставки) з Державного резерву окремих видів сільськогосподарської та продовольчої продукції на умовах споту або форварду з метою фіксації ціни рівноваги на рівні, не вищому за максимальну ціну закупівлі;
- фінансові інтервенції шляхом закупівлі окремих видів сільськогосподарської та продовольчої продукції на умовах споту або форварду з метою фіксації ціни на рівні, не меншому за мінімальну ціну закупівлі, для формування продовольчих резервів;
- тимчасове адміністративне регулювання цін – система заходів щодо попередження чи зупинення спекулятивного або узгодженого ціноутворення на сільськогосподарську та продовольчу продукцію продавцями та/або покупцями;
- державні заставні закупівлі у формі надання ПАТ «Аграрний фонд» бюджетної позики товарови-

робнику під заставу такого об'єкта, що оформляється переданням кредитору простого чи подвійного складського свідоцтва або складської квитанції [18, с. 20–21].

На мікроекономічному рівні у забезпеченні продовольчої безпеки держави беруть участь торгівлі, сільськогосподарські, харчові та переробні підприємства, а також біржові, оптові ринки сільськогосподарської продукції, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, кредитні спілки, страхові компанії, виставки, ярмарки. Ці суб'єкти забезпечують продовольчу незалежність держави, фізичну й економічну доступність продовольства.

Домогосподарства, громадяни України беруть участь у формуванні продовольчої політики через громадські об'єднання. У процесі споживання продуктів харчування повинні мати вільний доступ до них, фізичну й економічну доступність.

З огляду на проведені дослідження визначено такі стратегічні пріоритети вдосконалення інституційного забезпечення продовольчої безпеки України та комплекс відповідних заходів державної політики:

- вдосконалення правового забезпечення продовольчої безпеки та його гармонізації з країнами – членами ЄС за рахунок покращення взаємозгодженості його організаційно-економічного інструментарію на різних рівнях управління; адаптації правового забезпечення продовольчої безпеки до законодавчої бази Спільної аграрної політики країн – членів ЄС, в першу чергу стосовно механізмів фінансової підтримки розвитку сільських територій;
- вдосконалення інформаційного забезпечення продовольчої безпеки шляхом розвитку методичних засад оцінки ризиків і загроз продовольчої безпеки, наближення вітчизняних методик оцінки стану продовольчої безпеки до міжнародних, формування методичних підходів до розробки стратегії продовольчої безпеки держави, моніторингу і контролю ефективності реалізації стратегії;
- оптимізація галузевої структури виробництва аграрної продукції за рахунок державного фінансування подальшої модернізації аграрних підприємств, їх техніко-технологічного переоснащення, в першу чергу у тваринництві, на засадах застосування інновацій та лізингу; створення та розвитку кооперативів;
- розвиток протекціонізму внутрішнього аграрного ринку, що передбачає лобювання національних інтересів на міждержавному рівні у рамках підписаних торговельних договорів через механізми митно-тарифного та квотного регулювання продовольчого імпорту, зниження рівня залежності вітчизняного аграрного сектора від імпорту сучасних технологій та обладнання, а також фінансування розвитку національного сільськогосподарського машинобудування;
- реалізація політики імпортозаміщення в аграрному секторі шляхом державного фінансування менш розвинених галузей сільського господар-

ства, використання пільгового оподаткування, стимулювання впровадження інновацій;

- підвищення економічної доступності продовольства, збалансування споживчого раціону населення відповідно до рекомендованих раціональних норм харчування шляхом перегляду основних макроекономічних індикаторів, пов'язаних із соціальною сферою; наближення споживчого раціону населення до рекомендованих раціональних норм харчування людини, розроблених МОЗ України; формування механізмів продовольчої підтримки вразливих верств населення та надання адресної допомоги; запобігання спекуляціям на продовольчих ринках за допомогою інтервенційних заходів; реалізації державних цільових програм продовольчого забезпечення; впровадження практики монетизації пільг, створення мережі соціальних продовольчих магазинів;
- гармонізація українських стандартів якості та безпечності продукції з нормами ЄС, розвиток державної сертифікації продовольства, наближення норм виробничо-технологічних процесів в аграрному секторі до європейських вимог шляхом усунення бюрократичних бар'єрів і спрощення процедури сертифікації продукції, внесення змін до чинних Державних стандартів України (ДСТУ) в частині узгодження з чинними нормами Директив ЄС, створення превентивних механізмів унеможливлення перевищення гранично допустимих норм шкідливих речовин у продуктах харчування, покращення маркування шляхом підвищення інформативності їх упаковок, активізації процесу впровадження базової складової системи менеджменту безпеки харчової продукції НАССР [4, с. 136; 18, с. 22];
- розвиток логістично-інфраструктурного забезпечення аграрного ринку, зокрема, розширення мережі об'єктів оптової торгівлі за рахунок державних та інвестиційних коштів, спрощення процедури виділення земельних ділянок для створення оптово-аграрних ринків, популяризації створення міжрегіональних кооперативно-логістичних центрів з надання послуг заготівлі, складування та кондиційного зберігання продукції, спрощення доступу на ринок дрібних товаровиробників [3; 5; 18, с. 22].

Висновки. Інститут продовольчої безпеки – це сформована суспільством, індивідом, державою інституційна структура, організаційно-економічна система, механізм, набір інструментів, які гарантують формування механізму продовольчої безпеки та її забезпечення. Інституція продовольчої безпеки – державні та ринкові стійкі «правила поведінки та регулювання», які створюють умови, встановлюють напрямки взаємодії, розвитку відносин суб'єктів забезпечення продовольчої безпеки (інституцій) та створюють умови для ефективної взаємодії, координації і моніторингу в процесі реалізації стратегії продовольчої безпеки.

Функціонування механізму гарантування продовольчої безпеки забезпечують інститути: ринкових меха-

нізмів і ринкового ціноутворення; соціальних стандартів і макроекономічних індикаторів; технічного регулювання, сертифікації, безпечності і якості продукції; товарних і фінансових інтервенцій, продовольчого резерву; державної аграрної політики та заходів підтримки товаровиробників; інфраструктури аграрного та продовольчого ринку; методів і інструментів стратегічного планування; інформаційного забезпечення продовольчої безпеки; правового забезпечення продовольчої безпеки.

Основні інституції гарантування продовольчої безпеки функціонують на державному, регіональному та мікроекономічному рівнях. Систематизовано інституції продовольчої безпеки відповідно до стратегічного рівня, на якому зосереджено механізми формування стратегії продовольчої безпеки, та тактичного рівня, на якому зосереджено механізми реалізації, координації та моніторингу стратегії продовольчої безпеки.

Стратегічні пріоритети вдосконалення інституційного забезпечення продовольчої безпеки України та заходи державної політики полягають у вдосконаленні правової та інформаційної бази продовольчої безпеки та її гармонізації з країнами – членами ЄС, оптимізації галузевої структури аграрного виробництва, розвитку протекціонізму аграрного ринку, реалізації політики імпортозаміщення в аграрному секторі, підвищенні економічної доступності продовольства, гармонізації вітчизняних стандартів якості та безпечності продукції з нормами ЄС, розвитку державної сертифікації продовольства, розвитку логістично-інфраструктурного забезпечення аграрного ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шпикуляк О. Г. Інституції аграрного ринку : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2009. 480 с.
2. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. Київ : Основа, 2000. 198 с.
3. Васильців Т. Г., Бойко В. В. Виклики і напрями зміцнення продовольчої безпеки України в умовах євроінтеграції. 2017. URL: http://lv.niss.gov.ua/public/File/1/Vasiltsiv_Boiko_traven_2017.pdf
4. Васильців Т. Г., Бойко В. В. Стратегічні пріоритети державної політики забезпечення продовольчої безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2017. № 2. С. 132–138.
5. Власов В. І. Глобальна продовольча проблема : монографія. Київ : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Інститут аграрної економіки УААН, 2001. 506 с.
6. Гойчук О. І. Продовольча безпека : монографія. Житомир : Полісся, 2004. 348 с.
7. Саблук П. Т. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України в XXI столітті. Київ : ІАЕ, 2001. 93 с.
8. Пасхавер Б. Й. Сучасний стан продовольчої безпеки. *Економіка АПК*. 2014. № 4. С. 5–12.
9. Олійник В. О. Конкуренентоспроможність сільськогосподарської продукції як складова продовольчої безпеки України в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми державного управління*. 2011. № 1. С. 203–211.
10. Скидан О. В. Продовольча безпека як пріоритет аграрної політики: проблеми інституціоналізації. *Державне*

управління: удосконалення та розвиток. 2010. № 7. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=154>

11. Тарасюк О. Б. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки країни. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 10 (136). С. 58–63.

12. Желай Я. Л., Кіреєва Е. А. Державне регулювання розвитку АПК у контексті забезпечення продовольчої безпеки держави. *Кримський економічний вісник*. 2014. № 2. С. 80–82.

13. Голікова К. П. Продовольча безпека держави: сутність, структура та особливості її забезпечення. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2012. Вип. 22, ч II. С. 408–412.

14. Саблук П. Т., Калетнік Г. М., Кваша С. М., Власов В. І., Лисак М. А. Національна доктрина продовольчої безпеки України (проект). *Економіка АПК*. 2011. № 8. С. 3–11.

15. Шевченко О. О. Розвиток державної політики продовольчого забезпечення : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2009. 42 с.

16. Трегобчук В. М. Продовольча безпека в контексті національної безпеки держави. Київ : Ін-т економіки НАН України, 1999. 56 с.

17. Алексєєва Я. В. Продовольча безпека України у режимі вільної торгівлі з ЄС: державний механізм забезпечення прозорості : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Івано-Франківськ, 2017. 279 с.

18. Щербина С. В. Аналітичне дослідження стану продовольчої безпеки в Україні у контексті запровадження адресної допомоги у продуктах харчування для малозабезпеченого населення / ГО «Аналітичний центр Аграрного союзу України», 2018. URL: http://www.aau.org.ua/media/publications/743/files/PolicyResearch_2018_12_17_10_21_51_42_9866.pdf

19. Указ Президента України. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015 № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015/card2#Card>

20. Міляр Л. Ф. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки: сучасний стан, проблеми та перспективи. *Науковий огляд*. 2015. № 7 (17). С. 1–14.

21. Фролов А. Ю. Інституціоналізація державної політики забезпечення продовольчої безпеки України. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2011. Вип. 2. С. 126–134.

22. Лавринчук О. В. Організаційно-економічний механізм функціонування ринку зерна та участь держави в ньому. *Ефективна економіка*. 2014. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2740>

REFERENCES

Aleksieieva, Ya. V. "Prodovolcha bezpeka Ukrainy u rezhymy vilnoi torhivli z YeS: derzhavnyi mekhanizm zabezpechennia prozorsti" [Ukraine's free food security in free trade with the EU: a state mechanism for ensuring transparency]: *dys. ... kand. nauk z derzh. upr.* : 25.00.02, 2017.

Frolov, A. Yu. "Instytutsionalizatsiia derzhavnoi polityky zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy" [Institutionalization of the state food security policy of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy*, no. 2 (2011): 126-134.

Hoichuk, O. I. *Prodovolcha bezpeka* [Food security]. Zhytomyr: Polissia, 2004.

Holikova, K. P. "Prodovolcha bezpeka derzhavy: sutnist, struktura ta osoblyvosti yii zabezpechennia" [Food security of the state: the nature, structure and features of its security]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnogo tekhnichnogo universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. II, no. 22 (2012): 408-412.

[Legal Act of Ukraine] (2015). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015/card2#Card>

Lavrynychuk, O.V. "Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy funktsionuvannia rynku zerna ta uchast derzhavy v nomu" [Organizational and economic mechanism of grain market functioning and state participation in it]. *Efektynna ekonomika*. 2014. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2740>

Miliar, L. F. "Derzhavne rehuliuвання zabezpechennia prodovolchoi bezpeky: suchasnyi stan, problemy ta perspektyvy" [State regulation of food security: current state, problems and prospects]. *Naukovyi ohliad*, no. 7 (17) (2015): 1-14.

Nort, D. *Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky* [Institutions, institutional change and functioning of the economy]. Kyiv: Osnova, 2000.

Oliinyk, V. O. "Konkurentospromozhnist silskohospodarskoi produktsii yak skladova prodovolchoi bezpeky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii" [Competitiveness of agricultural products as a component of Ukraine's food security in the context of globalization]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, no. 1 (2011): 203-211.

Paskhaver, B. I. "Suchasnyi stan prodovolchoi bezpeky" [The current state of food security]. *Ekonomika APK*, no. 4 (2014): 5-12.

Sabluk, P. T. et al. "Natsionalna doktryna prodovolchoi bezpeky Ukrainy (proekt)" [National Food Security Doctrine of Ukraine (draft)]. *Ekonomika APK*, no. 8 (2011): 3-11.

Sabluk, P. T. *Nova ekonomichna paradyhma formuvannia stratehii natsionalnoi prodovolchoi bezpeky Ukrainy v XXI stolitti* [A new economic paradigm for shaping Ukraine's national food security strategy in the 21st century]. Kyiv: IAE, 2001.

Shcherbyna, S. V. "Analitichne doslidzhennia stanu prodovolchoi bezpeky v Ukraini u konteksti zaprovadzhennia adresnoi dopomohy u produktakh kharchuvannia dlia malozabezpechenoho naseleння" [Analytical study of the food security situation in Ukraine in the context of the introduction of targeted food assistance for the poor]. HO «Analitichnyi tsentr Ahrarnoho soiuзу

Ukrainy», 2018. http://www.aau.org.ua/media/publications/743/files/PolicyResearch_2018_12_17_10_21_51_429866.pdf

Shevchenko, O. O. "Rozvytok derzhavnoi polityky prodovolchoho zabezpechennia" [Development of state food security policy]: *avtoref. dys. ... d-ra nauk z derzh. upr. : 25.00.02*, 2009.

Shpykuliak, O. H. *Instytutsii ahrarnoho rynku* [Institutions of the agrarian market]. Kyiv: NNTs IAE, 2009.

Skydan, O. V. "Prodovolcha bezpeka yak priorytet ahrarnoi polityky: problemy instytutsionalizatsii" [Food security as a priority of agricultural policy: the problems of institutionalization]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. 2010. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=154>

Tarasjuk, O. B. "Derzhavne rehuliuвання zabezpechennia prodovolchoi bezpeky krainy" [State regulation of food security of the country]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 10 (136) (2012): 58-63.

Trehobchuk, V. M. *Prodovolcha bezpeka v konteksti natsionalnoi bezpeky derzhavy* [Food security in the context of national security of the state]. Kyiv: In-t ekonomiky NAN Ukrainy, 1999.

Vasylytsiv, T. H., and Boiko, V. V. "Stratehichni priorytety derzhavnoi polityky zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy" [Strategic priorities of the state food security policy of Ukraine]. *Stratehichna panorama*, no. 2 (2017): 132-138.

Vasylytsiv, T. H., and Boiko, V. V. "Vykyky i napriamy zmitsnennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy v umovakh yevrointehratsii" [Challenges and directions for strengthening Ukraine's food security in the context of European integration]. 2017. http://lv.niss.gov.ua/public/File/1/Vasyltsiv_Boiko_traven_2017.pdf

Vlasov, V. I. *Hlobalna prodovolcha problema* [Global food problem]. Kyiv: Instytut svitovoi ekonomiky i mizhnarodnykh vidnosyn NAN Ukrainy; Instytut ahrarnoi ekonomiky UAAN, 2001.

Zhelai, Ya. L., and Kirieieva, E. A. "Derzhavne rehuliuвання rozvytku APK u konteksti zabezpechennia prodovolchoi bezpeky derzhavy" [State regulation of agro-industrial complex development in the context of ensuring food security of the state]. *Krymskyi ekonomichnyi visnyk*, no. 2 (2014): 80-82.

Стаття надійшла до редакції 14.08.2019